Nr. 3 2022 | oktober

spreek!

Over geloof, kerk en samenleving

- Oud-Minister van Landbouw Cees Veerman: Toekomst voor boeren in 'stadspark Nederland'
- Kritische stemmen in de Noordoostpolder, Fryslân, Groningen en Drenthe
- Bisschop en Laudato Sí: Tijd voor andere kijk op economie

THEMA: BOEREN MET PERSPECTIEF

Wij regelen
de uitvaart?
Schrijf je dan nu
bij ons in voor een
tegemoetkoming
van 200 euro
Boerhaave
uitvaartzorg
Bel ons op: 050 5255 980
info@uitvaart-groningen.nl • www.uitvaart-groningen.nl

U kunt de verschillende fonden
(bijv. Fonds Diaconie, Fonds Kerkopbouw,
Fonds Kadervorming) en activiteiten van
het bisdom Groningen-Leeuwarden
steunen door middel van een gift of via
een periodieke bijdrage.
Bisdom
Groningen
Leeuwarden

Steun het Fonds
Priesteropleiding!
Bisdom
Groningen
Leeuwarden
Bankrekeningnummer
NL94 INGB 0650 2508 26
ANBI
Snel, eenvoudig en
veilig doneren?
Gebruik de QR-code!
Bisdom
Groningen
Leeuwarden

U KUNT HELPEN: VUL DE GIRO IN want:
Een bordje eten iedere dag
is voor heel veel kinderen
niet vanzelfsprekend!
Missions
Banknummer
NL78 INGB 0005733838
t.n.v. Stichting Missiewerk M.A.W.,
Postbus 1180, 9701 BD Groningen
Voor 3 euro per maand
REDT U een arm kind!
Doen?
JA, ik word donateur en:
☐ Ik machtig de Stichting Missiewerk M.A.W. tot wederop-
zegging om van mijn rekening af te schrijven het hieronder
vermelde bedrag (doorhalen wat niet gewenst is).
1x eenmalig / 1x per maand / 1x per kwartaal / 1x per jaar
Rekeningnr: NL..... Bedrag:.....
Naam:.....
Adres:.....
Plaats: .....
Handtekening: .....
s.v.p. inzenden naar: Stichting Missiewerk M.A.W.,
Postbus 1180, 9701 BD Groningen

spreek!

Hoofdredacteur

Lammert de Hoop

Boeren met perspectief

Deze Spreek! is anders dan anders. Ons noordelijk bisdom – Noordoostpolder, Fryslân, Groningen en Drenthe – kent in vergelijking met de andere Nederlandse bisdommen het meeste platteland. Hier maken in vrijwel elke parochie, boerenfamilies deel uit van onze katholieke geloofsgemeenschap. Met de aanhoudende protestacties van landbouwers vonden we dat hun stem ook in ons kerkelijk verband gehoord moest worden. De druk van veehouders en akkerbouwers in de knel, het creatieve wonder van schepping en landschapsonderhoud, de noodzaak van behoud van deze aarde, de pauselijke encycliek Laudato Sí die ons allen oproept tot soberheid en levensstijlverandering. Al deze invalshoeken vindt u in deze Spreek! terug. In gesprekken met boeren en boerinnen, van Drenthe tot de Noordoostpolder. In een interview met oud-CDA-minister van Landbouw Cees Veerman. Een kritisch landsbestuurder met boerenhart die perspectief ziet voor landbouw in stadspark Nederland. Bisschop Van den Hout belicht de oproep van paus Franciscus aan ons allen in Laudato Sí. Diaken, leken-Franciscaan en dichter Peter Vermaat, en rabbi Mendel wijzen op 'omkeren' in de geest van God om zijn Rijk dichterbij te brengen.

Inhoud

8

16

25

6 Boeren boos en wantrouwend
Bisschop Ron van den Hout: Laudato Sí en een andere kijk op economie

8 Geef boeren perspectief!
Noodkreet van het Gronings platteland

9 Toekomst voor landbouw in stadspark Nederland
Visie en boerenhart van Cees Veerman, oud-CDA Minister van Landbouw & Natuur

12 Boerin en pastoraal werk
Opinies van boerenfamilie Schilder in de Noordoostpolder

15 Drentse kringloop-landbouw
Boer-in-ruste Piet Moons kijkt kritisch terug

16 Ploegende boer en horizonverbreding
Dichter en leken-Franciscaan Peter Vermaat over anders kijken en 'ossendraaischrift'

19 'Ik ben een doener'
Boer Aad Stolwijk over eenzijdige overheidsactie

22 'Begin met luisteren'
Agrarisch journalist Ida Hylkema en communicatiekloof tussen boer en overheid

25 Respectvol omgaan met de natuur
Stikstofdilemma en perspectief van boer Anne de Jong op Ameland

28 Boeren in Jezus' tijd
De agrarische samenleving van Galilea

30 St. Isidorus: schutspatroon van boeren in de polder

MENSEN spreek!

Met ingang van 1 mei jl. heeft **M.C. (Ria) van der Stam** eervol ontslag gekregen als gedelegeerde voor de emeriti. We zijn Ria veel dank verschuldigd voor haar inzet en betrokkenheid en wensen haar Gods zegen toe. Per 7 juli 2022 is **M.M.J. (Magda) Schilder-Reijrink** door de bisschop aangesteld als nieuwe gedelegeerde voor emeriti. We wensen haar alle goeds en Gods rijkste zegen toe.

Met ingang van 1 oktober 2022 wordt **drs. R.J.B. (Remco) Hoogma** benoemd als Pastoor Hoogma van de parochie H. Christoffel alwaar hij sinds zijn priesterwijding werkzaam is. Op 2 oktober a.s. zal de installatie door de bisschop plaatsvinden in de kerk van de H. Matteüs te Joure. Wij wensen Pastoor Hoogma veel arbeidsvreugde en bovenal Gods onmisbare zegen toe. Per dezelfde datum heeft **H.E.H. drs. L.R. (Bert) van de Wal**, eervol ontslag gekregen als waarnemend pastoor van de Heilige Christoffelparochie. De bisschop dankt pastoor van der Wal voor zijn inzet en betrokkenheid en wenst hem alle goeds en Gods zegen.

WIE IS DE MOL? STARTACTIVITEIT TIENERS BISDOM GRONINGEN-LEEUWARDEN

Op zondag 28 augustus was de startactiviteit van het Jongerenplatform voor tieners van ons noordelijk bisdom. Op de valreep van het nieuwe schooljaar is met een grote groep tieners het nieuwe seizoen ingeluid. Met ongeveer twintig tieners is een eigen variant van "Wie is de Mol?" gespeeld.

De dag begon met de Eucharistieviering in Drachten, waarin bisschop Van den Hout voorging. In zijn preek ging hij humoristisch in op de start van het nieuwe schooljaar, wat bij enkele tieners gelach opleverde. Na de viering hebben we met z'n allen geluncht en is er over en weer een balletje getrapt om elkaar beter te leren kennen. Vervolgens was het vertrek naar Bakkeveen om daar de uitdaging aan te gaan: "Wie is de Mol?" Verschillende teams streden om de winst, waarbij de Mol van elk team zoveel mogelijk punten tegen probeerde te houden.

Door onder andere boogschieten, een quiz en het zoeken van letters werden de teams op de proef gesteld. Iedereen deed razend zijn best! Nadat alle spellen gespeeld waren is er geraden wie de Mol was in het eigen team, maar mocht er ook een Mol uit een ander team geraden worden. Sommige Mollen zijn geraden, ook al deden ze hun best dit raden stiekem te 'mollen'. Team Oranje heeft gewonnen, al draaide deze dag niet zozeer om het winnen maar vooral om gezelligheid met elkaar!

TIENERWEEKEND 18-20 NOVEMBER IN HEILOO

Het Jongerenplatform organiseert voor 12-18 jarigen dit tienerweekend bij de Blauwe Zusters in Heiloo. Een weekend met catechese, ontmoeting, leren en leven van en met de zusters, spelactiviteiten en veel gezelligheid! Van vrijdag 18.00 uur tot zondag 13.00 uur. Kosten: € 30,- per persoon. Als kosten en/of vervoer een probleem zijn, mail naar: jongerenbisdomgl@gmail.com. Aanmelden via de link: https://forms.gle/8zRLAMtWyFCptrDU7

IN HET KORT

OECUMENISCHE HERDENKINGSDIENST GRONINGENS ONTZET

Zondag 28 augustus 2022 was er een oecumenische herdenkingsviering in de Martinikerk vanwege 350 jaar Groningens Ontzet. Drieëneenhalve eeuw geleden moest de bisschop van Münster, Bernhard Von Galen, zich terugtrekken en was voor heel Nederland een belangrijk gevaar geweken. Bisschop 'Bommen Berend' trok zich ook uit Coevorden terug, de stad die hij op weg naar Groningen eerder al had ingenomen. Tijdens de dienst bad Bisschop Ron van den Hout voor Stad en Ommelanden en hij gaf aan het einde zijn zegen. Hij merkte op dat de belangstelling van Duitse zijde voor deze herdenking er niet was en beloofde dat hij het herdenkingsbord dat hij van de Stichting had gekregen persoonlijk aan de huidige bisschop van Münster gaat brengen.

'GELUKKIG DIE..' - ZALIGSPREKINGEN VAN JEZUS EN FRANCISCUS

Retraiteweekend met leken-Franciscaan Peter Vermaat op 4–6 november 2022 in klooster Thuine. Over een tegendraadse benadering voor hen die op zoek zijn naar geluk. Met zijn Wijsheidspreuken pakt Franciscus van Assisi de draad van Jezus' zaligsprekingen op. Jezus en Franciscus leven vanuit de paradox dat niet de groten der aarde maar de kleinen gelukkig geprezen worden. Het is de levenskunst van de glimlach. Van vrijdag 20.00 uur tot zondag 16.00 uur. Opgave: Vóór 17 oktober bij Lisette Winter, bisdom Gronigen-Leeuwarden. Telefoon: 050-4065888. E-mail: l.winter@bisdomgl.nl.

KLOOSTER THUINE - ROEPINGENWEEKEND 14 T/M 16 OKTOBER

Van vrijdag 14 oktober tot en met zondag 16 oktober 2022 is het Roepingenweekend voor jongeren. Locatie: klooster Thuine in Duitsland. Info en aanmelding: Johan Krijnsen, M 06-25248674. E-mail: johankrijnsen@hotmail.com.

Agenda van de bisschop

September

19	Yad Vashem-uitreiking kard. De Jong, Utrecht
20	Avond: "In gesprek met de bisschop", parochiehuis Wolvega
22 t/m 27	Bedevaart Lourdes
28	14.00 uur: vergadering Kapittel
30	Sint-Hieronymus, Tilburg

Oktober

1	19.00 u H. Vormsel Zuidhorn
2	Installatie als pastoor R. Hoogma, Joure 15.00 uur: Mariaprocessie Leeuwarden
3	avond: gesprek met Joodse gemeenschappen, synagoge Zuidlaren
5	Studiedag Hoogeveen
6	KIMAN-overleg, bisdom
8	Opgroeisymposium, Ede
9	10.00 uur: H. Vormsel Haren
10 t/m 14	Retraite
14 t/m 16	Roepingenweeekend Thuine
17 t/m 18	conviventie Cadier en Keer
19	Kapittelraad Orde Ridders H. Graf van Jeruzalem
22	19.00 uur: H. Vormsel Delfzijl
23	10.00 uur: H. Vormsel Beilen
24	15.00 uur: KBS, Breda
25-26	Heidagen staf, Denekamp
27	20.00 uur: commissie Family Tour
28	Presentatie diaken Niek Nijhuis, parochie Immanuel
29	Klusdag stichting Present Groningen
30	10.00 uur: sluitingsviering Sloten

November

1	11.00 uur: Allerheiligen, kathedraal
2	9.30 uur: Eucharistieviering RK Kerkhof Groningen
7 t/m 13	Ad Limina, Rome
18 t/m 20	Tienerweekend Heiloo
19	DPR
24	15.00 uur: Rede fan Fryslân
26	Adventsbijeenkomst Orde Ridders H. Graf
29	10.00 uur: lezing Theologisch Werkgezelschap, bisdom

COLUMN BISSCHOP

BOEREN BOOS EN WANTROUWEND

De boeren zijn boos, erg boos. De acties van de afgelopen maanden hebben dit duidelijk gemaakt. Velen voelen zich niet serieus genomen. Vanwege dierenwelzijn en natuurbehoud krijgt de agrarische sector al decennialang steeds weer nieuwe voorschriften opgelegd. Terwijl andere veroorzakers van stikstofuitstoot en broeikasgassen, zoals industrie en vliegverkeer, volgens de boeren buiten schot blijven. Ze zijn het zat nu er gedreigd wordt hun sector drastisch in te krimpen.

Nederlandse vlag

Bij de protesten langs de weg zien we vaak de Nederlandse vlag omgekeerd. Het is een uiting van wantrouwen aan het adres van de overheid. Persoonlijk heb ik daar moeite mee. De Nederlandse vlag is het symbool van ons land als geheel, niet alleen van de 'slechte' regering. De Nederlandse vlag fungeert bij tal van gelegenheden als een herkenbaar en belangrijk nationaal en verbindend symbool, bijvoorbeeld bij Dodenherdenking en Bevrijdingsdag op 4 en 5 mei. Laten we respectvol omgaan met onze nationale driekleur. In zekere zin is de agrarische bedrijfstak niet zomaar een bedrijfstak, want de geschiedenis heeft ons geleerd hoe voedselgebrek humanitaire rampen kan veroorzaken. Voedsel is onze eerste levensbehoefte. Ook nu nog bestaat er in delen van de wereld hongersnood. Dit komt trouwens niet zozeer door een tekort aan voedsel maar door onvermogen om voedsel eerlijk te verdelen.

Biodiversiteit verschraalt

Toch zijn er ontwikkelingen waarbij we vragen moeten stellen. De agrarische sector heeft zich wél als een soort industrie ontwikkeld met specialisaties, mechanisatie en schaalvergroting. Dat boeren ingrijpen in de natuur is van alle tijden: ze werken samen. Bemesting helpt mee aan goede oogst, die weer te danken is aan de natuur met zon, regen en bodemorganismen. De laatste decennia is een trend ingezet om steeds meer te oogsten van dezelfde hoeveelheid grond, en met steeds hogere veebezetting op dezelfde grond. Dit ingrijpen verschraalt de biodiversiteit van bodem en natuur. Ik denk dat veel boeren deze ontwikkeling ook niet altijd als een gelukkige hebben ervaren, maar voor behoud van werk en inkomen gingen ze mee in de schaalvergroting. Aangemoedigd door de bank, moderne technologie en Europees landbouwbeleid.

Tegelijkertijd moeten we toegeven dat het niet goed gaat met de natuur. Er is zelfs klimaatverandering merkbaar die ons allen raakt. Ik zou niet graag de tamelijk eensluidende visie van wetenschappers hierover betwijfelen. Door groei van welvaart en door onze consumptie zijn we de aarde aan het opeten. Het is normaal dat wij als mensen van de natuur profiteren, maar de aarde krijgt onvoldoende mogelijkheden zich er telkens weer van te herstellen. Hoe brengen we dit in balans zolang het nog kan?
Er is op dit moment een opeenstapeling van crises: klimaat, stikstof, woningbouw en vluchtelingen. En ik zou daaraan willen toevoegen: een morele crisis. Paus Franciscus brengt in zijn encycliek Laudato Sí (2015) deze thema's met elkaar in verband:

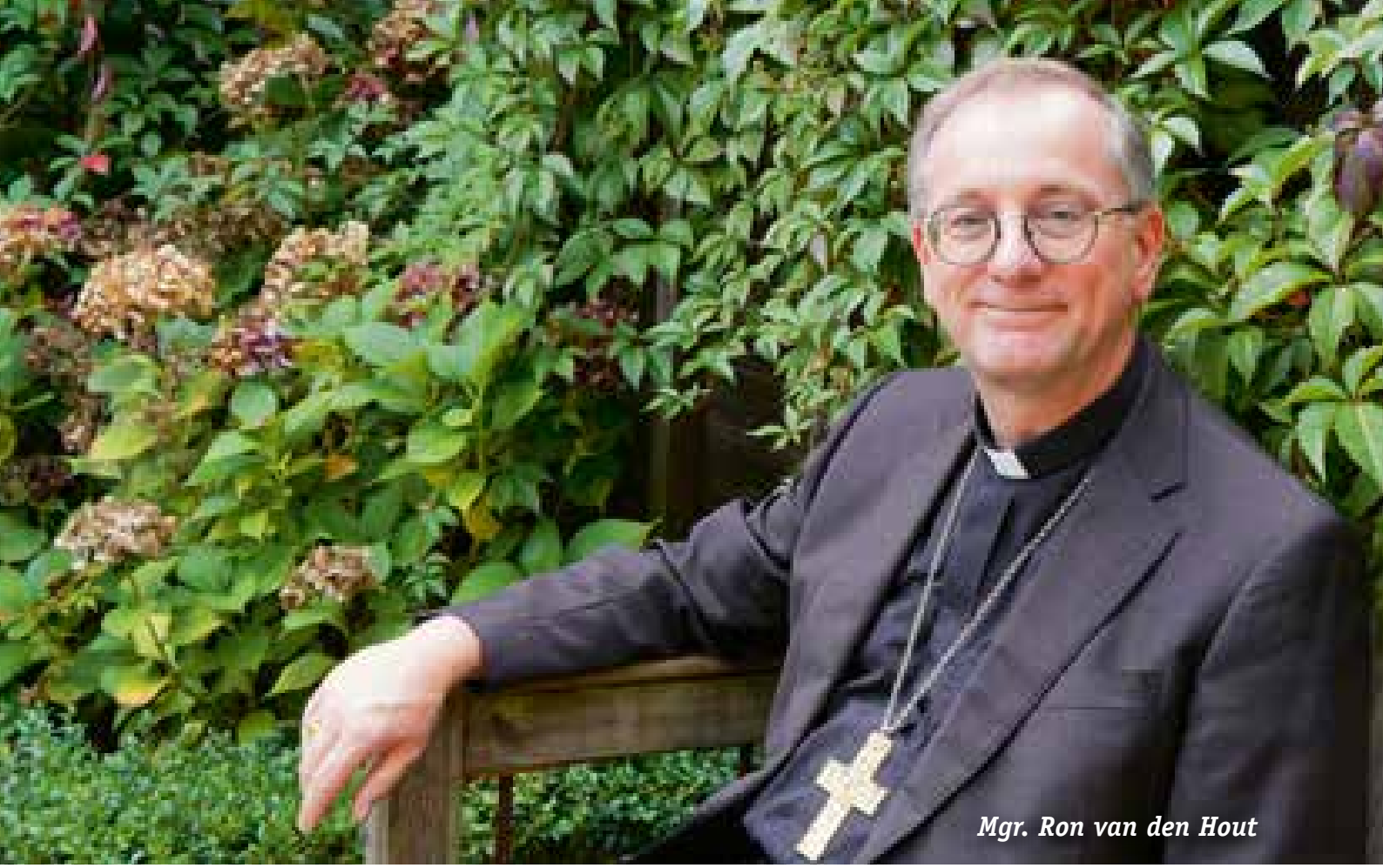

Mgr. Ron van den Hout

ongelijke welvaart, milieucrisis, groeiende kloof tussen arm en rijk, vluchtelingproblemen. Hij roept op tot een levensstijlverandering.

Supermarkten

Ik heb me erover verbaasd dat in landelijke poldergesprekken naar aanleiding van de boerenprotesten de supermarkten niet thuis hebben gegeven. Zij vinden de crisis een zaak tussen de overheid en de boeren. Maar de rol van supermarktketens kan toch niet onbesproken blijven? In een van onze supermarkten wordt sojamelk uitgedeeld. Deze moet van de andere kant van de aarde gehaald worden. Wat vinden Nederlandse melkveehouders van zo'n actie? En wat is überhaupt de zin van kortingsacties voor levensmiddelen in de prijzenslag van winkelketens? De supermarkten spelen een belangrijke rol in de problemen die de boeren ondervinden. Ook zij hebben een verantwoordelijkheid.

Het verbaast me dat sommige politici pleiten voor technische oplossingen van de huidige problemen. Er bestaan zeker goede nieuwe technische mogelijkheden, maar de kern van het probleem ligt toch dieper. Laten we niet opnieuw vluchten in technocratie die uitgaat van de maakbaarheid van ons leven en onze maatschappij. Daar beginnen we de grenzen van te ontdekken.

Anders kijken

Tenslotte is er de consument die een belangrijke rol speelt. Als een maatschappelijk probleem ons niet echt raakt, komen we niet in beweging en passen we ons consumptiegedrag niet gemakkelijk aan. Secundaire behoeften lijken belangrijker geworden dan eerste levensbehoeften. Daar maak ik me zorgen over. Koopkracht is al jaren een van de belangrijkste thema's in de politiek – en er zijn zeker mensen die het heel lastig hebben met de huidige inflatie – maar dat wij in het Westen zoveel over koopkrachtplaatjes spreken vind ik beschamend ten opzichte van velen in de 'arme landen'.

We ontkomen niet aan fundamentele beslissingen en een integrale aanpak, van boer tot regering en consument. Ik hoop dat politici boven hun partijbelangen kunnen uitstijgen, al ben ik realistisch genoeg om te weten dat dat niet eenvoudig is.
Paus Franciscus zegt in zijn encycliek dat de Kerk niet pretendeert wetenschappelijk vragen te beslechten en dat zij niet de plaats van de politiek wil innemen (Laudato Sí, 188). Maar hij is er wel van overtuigd dat de politiek zich niet moet onderwerpen aan de economie, en de economie niet aan de technocratie (Laudato Sí 189). Winstoptimalisatie kan niet meer.

We moeten anders naar onze economie en onze samenleving gaan kijken.

+ Ron van den Hout
bisschop van Groningen – Leeuwarden

BRON: WEBSITE LIUDGER PAROCHIE IN NOORD GRONINGEN

GEEF DE BOEREN PERSPECTIEF!

In de zestiger jaren ben ik met mijn ouders naar de provincie Groningen verhuisd. Er ging een wereld voor mij open. De ruimte, de vrijheid om vooruit te komen in het boerenvak. Er waren meer 'importboeren' die er net zo over dachten: Mensen, we gaan ervoor! Hard werken voor de toekomst, om eventuele kinderen ook een toekomst te bieden. Als ondernemers en geloofsgenoten hielp je elkaar als het nodig was.

Natuurlijk hebben we als boer ook mindere tijden gekend, zoals velen zich nog zullen herinneren: boterbergen, verplichte mineralenboekhouding, kringloopwijzer, voorgeschreven melkquota, rentepercentages van 8-12%, enz.. Maar ach, we kregen de tijd om er mee om te gaan. Er was altijd brood op de plank en we hadden plezier in het werk.

Vandaag de dag is het wel even anders. Ik - inmiddels met pensioen - merk dat er nogal wat gefrustreerde mensen rondlopen in de agrarische wereld. Deels door omstandigheden gedwongen. Omdat men te weinig tijd krijgt om op veranderingen in te spelen en niet de mogelijkheid heeft beleid te bepalen voor de toekomst. Daardoor verlies je plezier in het werk.

Iedere vier jaar, en soms vaker, worden er mensen gekozen om het beleid te bepalen voor de komende tijd en te controleren of dat ook goed is uitgevoerd, of om bij te sturen. Vandaag de dag komt de ene verplichting na de andere en/of tal van wijzigingen op eerdere regelingen. Wij boeren hebben intussen wel gezorgd voor een zo goedkoop mogelijk voedselpakket in Nederland en Europa.

De meesten van ons zijn na 1950 geboren en hebben alleen economische groei en weelde gekend. Het is mooi dat er zoveel te kiezen valt in de supermarkt en dat zovelen op vakantie kunnen. Dat gun ik iedereen, maar bedenk wel: alles wat wij op de één of andere manier consumeren, gebruiken of verbruiken, vindt zijn oorsprong in de natuur. Zelfs het plastic flesje en de benzine in de auto.

Als je Nederland vanuit een satelliet bekijkt, lijkt het op een goed onderhouden tuin: stedelijke gebieden met hier een daar een bosje en water, veel water. Er wonen ook heel veel mensen die allemaal een plekje willen. Wat betekent dat de boer minder ruimte krijgt. Zijn land is hun achtertuin.

Ik hoop niet de tijd mee te maken dat Nederland zijn voedsel moet importeren in plaats van exporteren. Keuzes maken, het leven zit er vol van. Ik denk daarbij aan de kringloop: haal er niet meer af dan dat je erop of erin brengt!

O ja, nog even dit: boer-zijn is geen vak. Het is een manier van leven, het is ook emotie, bezig zijn met de natuur en alle uren zijn zeker niet met geld te vergoeden. Regels maken en opleggen is geen kunst, maar de boer moet je ook perspectief bieden.

Gebeurt dat niet, dan voorzie ik grote problemen. Ook in andere sectoren van onze maatschappij.

Een boer (geen politicus)

GESPREK MET OUD-MINISTER VAN LANDBOUW & NATUUR CEES VEERMAN:

LANDBOUW KAN IN 'STADSPARK NEDERLAND'

Landbouw heeft toekomst in 'stadspark Nederland', al moet het systeem wel anders. Dat vindt Cees Veerman. Hij voelt mee met de kritiek van boeren. Onder politici en zelfs op het Ministerie van Landbouw mist hij inzicht en affiniteit met het eigen karakter van agrarische productie. Hij gelooft in vakmanschap van de boer. Maar voor waarden van natuur en landschapsonderhoud moeten ze ook beloond worden. Een gepassioneerd oud-minister, hoogleraar en praktiserend akkerbouwer in de Hoekse Waard.

Tekst: Lammert de Hoop

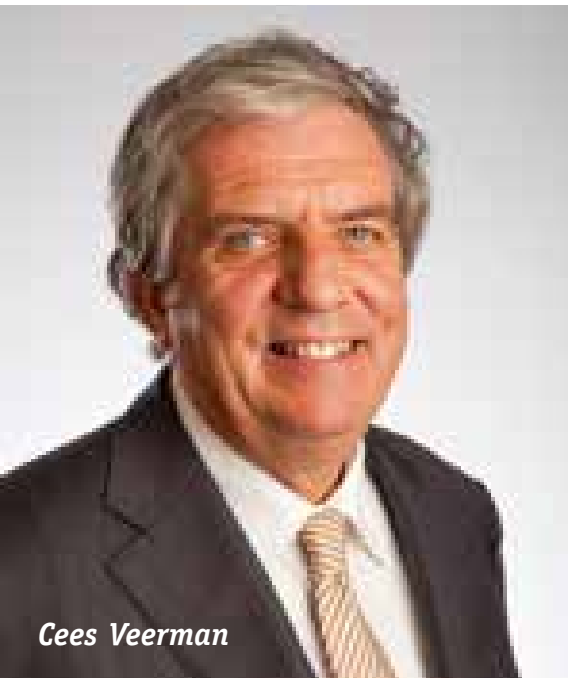

Cees Veerman

Cees Veerman (1949) is christen-democraat met protestants-Hervormde achtergrond: "Ik ben een PKN- lid, zoals dat heet tegenwoordig, maar bijna al mijn vrienden zijn katholiek." De encycliek Laudato Sí (2015) van paus Franciscus vindt hij 'buitenwoon waardevol': "Een belangrijke aanzet van de kerk tot bezinning op de nadelige effecten van onze welvaartseconomie." Veerman was van 2002 tot 2007 Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Hij was hoogleraar agrarische bedrijfseconomie bij de Erasmus Universiteit en KU Brabant, en voorzitter van Natuurmonumenten. Als hoogleraar Duurzame Plattelandsontwikkeling in Europees perspectief werkte hij in Wageningen en Tilburg. Al die jaren bleef hij mede-eigenaar van de familieboerderij Veerman voor akkerbouw in de Hoekse Waard.

Werken met natuur

Wat trekt u in praktisch boer-zijn?

"Wat je als boer zelf kan doen en hoe de natuur daar op in werkt. Dat is schepping: niet iets om je als mens verheven boven te voelen, zoals sommigen bij oppervlakkige lezing van Genesis denken. Rentmeesterschap vind ik ook te stevig klinken. Ik ben geen gaia-filosoof* maar het gaat mij om verwondering. Het diepe besef dat je als boer deel bent van natuur die kan mee- EN tegenwerken! Beide heb je niet in de hand; dat is het grote verschil met elk ander fabricageproces. Neem het zaaien van suikerbieten. Je moet eerst zorgen dat het land goed is: droog met een vochtige onderlaag. Je stopt een piepklein zaadje, niet groter dan de punt van een ballpoint, in de grond. Tien dagen later komt een minuscuul groen spruitje boven wat kan uitgroeien tot een suikerbiet van drie kilo met grote bladeren. Is je droge grondkorst net te hard, dan redt dat spruitje het niet en sterft af. Zo is de geboorte van een kalf ook nooit hetzelfde automatisme. Of zwaluwen die in april ineens weer rondvliegen op je boerderij, aangetrokken door insecten levend van vee en mest. Niet voor niets zijn het 'boerenzwaluwen'.

Maar natuur is niet alleen lief, ze kan ook hardvochtig zijn. Een bui zware hagelstenen kan 100 hectare oogst in 20 minuten totaal kapot maken. Een boer kan getroffen worden door besmettelijke veeziektes, insectenplagen, natuurrampen, schimmels en bacteriën. Boer-zijn is geen manager die binnen vier muren bijna alles van zijn productieproces onder controle heeft. Je bent afhankelijk van bodemkwaliteit, weersgesteldheid, jaargetijde. Teveel politici en ambtelijke beleidsmakers beseffen niet deze natuurkwaliteit van landbouw. Ik weet dat er nu een serieus plan ligt om 100.000 hectare

MANIFEST: 'TOEKOMST ZOEKT BOER'

Cees Veerman is woordvoerder van de onafhankelijke denktank 'Regie op Ruimte' van boeren, bestuurders en wetenschappers. Hun manifest 'Toekomst zoekt boer' (2021) doet aanbevelingen aan de regering voor een lange termijn actieplan gericht op gezonde bodem, gevarieerd landschap en duurzame voedselproductie in Nederland. Zie: www.transitiecoalitievoedsel.nl

natuurgebied te creëren: twee keer zo groot als de Noordoostpolder!! Dat gaat ten koste van landbouwgrond in dit kleine land. Onbestaanbaar zo'n idee, behalve wanneer je vindt dat landbouw en natuur eigenlijk tegengestelden zijn. Dat bestrijd ik. "

Komen boerenprotesten ook voort uit dit gevoel?
"Stikstofmaatregelen waren de aanleiding. Frustratie over eenzijdig negatieve beeldvorming bestaat al langer. Afgeschilderd worden in de media als dierenbeul en milieuvervuiler raakt mensen. Welke ambtenaar of werknemer werkt met liefde 80 tot 100 uur per week voor minimaal inkomen? Dat doet elke melkveehouder. Ondertussen leeft bij de burger als voedselconsument het idee dat alles altijd te koop is. Boeren zijn daar niet voor nodig, want als het hier niet is, halen we het toch ergens anders vandaan? De supermarkt ligt immers altijd vol. Van de herkomst en agrarische productiewijze van voedsel is men zich niet bewust. Die verbinding tussen boer en maatschappij is weg bij velen. Daar moet je als boer en landbouwsector ook wat aan doen."

Stadspark Nederland

Maar Nederland moet de wereld voeden, horen we als argument van landbouworganisaties....
"Dat is overdreven. Die 70% export van Nederlandse landbouw blijft binnen Europa in een straal van ca. 300 km. Niet veel verder dan Parijs en München. De tijd van zuiveloverschotten dumpen op de wereldmarkt – de melkplassen en boterbergen - is al jaren voorbij. Wij *helpen* hooguit de wereld voeden. Maar onze grondprijs stijgt, dus de concurrentiepositie van Nederlandse landbouw wordt moeilijker. Streken met armere grond in Gelderland, Twente en Brabant zijn opgeleefd dankzij kunstmest en intensieve veehouderij van kippen en varkens. Maar dat is geen optie meer. We kunnen het nog zoeken in nieuwe rassen, nieuwe teelten van gewas op onze grond. Als daar een afzetmarkt voor is. "

Boeren die we spraken voor dit themanummer - in Groningen, Drenthe, Noordoostpolder en op Ameland - bekritiseren de landelijke normen voor stikstofuitstoot. Zie het beruchte kaartje van het Ministerie van Landbouw met dramatische reductiecijfers per regio. Ze herkennen de veronderstelde stikstofschade niet in eigen omgeving of bedrijfspraktijk.
"Die kritiek op te algemene rekenmodellen en percentages is terecht. We zagen het in 1991 al met de eerste Europese richtlijn voor nitraatgebruik: je mag niet meer dan 170 kg dierlijke mest per hectare opbrengen. Dat was in de lokale praktijk ook niet reëel. Europa kent wel 50 tot 70 verschillende grondsoorten en omstandigheden, zoals verschil in grondwaterpeil, hellingen, rotsachtig landschap. Richtlijnen voor landbouw en uitstoot moeten lokaal bepaald en meetbaar zijn, dus ook die stikstofrichtlijn."

Welk soort landbouw heeft perspectief in Nederland?
"Een verstedelijkt klein land als Nederland is te zien als een 'groene parkstad'. Burgers en boeren zitten hier dicht op elkaar, ook landbouwgrond en beschermde natuurgebieden. Voor intensieve veehouderij wordt dit heel lastig. Vanwege het dierenwelzijn en stankoverlast, maar ook de risico's van zoönose: dierziektes die mensen kunnen besmetten. De functie van landbouw in dit land is niet meer alleen voedselproductie. De boer onderhoudt ook het groene landschap waar burgers in wonen en recreëren. Zij stellen daar eisen aan: meer biodiversiteit, dierenwelzijn, geen natuurverarming. Dat heeft al veel regels en voorschriften voor de boer gebracht om dier- en milieuvriendelijker te werken. Maar zijn inzet voor het belang van natuur en samenleving is niet verdisconteerd in zijn verdienste! Van de voedselprijs

gaat al tientallen jaren niet meer dan 15 % naar de boer. De andere 85% gaat naar waarde toegevoegd door voedselverwerkende industrie en de supermarkt. De toegevoegde waarde van boeren voor landschapsonderhoud blijft onbetaald. Want niet de boer maar 'de markt' bepaalt de prijs. Er is een systeemverandering nodig waar anderen in de productieketen ook verantwoordelijkheid voor nemen. Van bank tot supermarkt en burgerconsument. Juist Nederland met sterk ontwikkelde landbouw in dichtbevolkt gebied kan daar een begin mee maken."

Hoe stimuleer je meer natuurinclusieve landbouw?
"Meer natuurinclusief werkende boeren kun je op drie manieren steunen: (1) Een redelijke en hogere voedselprijs, betaald door consument en supermarkt. Biologische boeren hebben dit, maar hun marktaandeel blijft nog steken op ca. 4-5%. Supermarkt en consument hebben hier een rol. (2)Financiële overheidssteun (= de belastingbetaler) voor landschapsonderhoud & natuurbeheer uitgevoerd door boeren. Subsidies voor biodiverse akkerranden, weidevogelbeheer, schadevergoeding voor grasetende beschermde ganzen bestaan al. Dat kan je verbreden. (3) Via belastingheffing: Bijvoorbeeld BTW-verlaging voor boeren die investeren in overgang naar natuurinclusieve bedrijfsvoering. Of richting de consument: Heffingen op niet-natuurinclusief geproduceerd voedsel maken het duurder. Vergelijk het met heffingen op sterke drank en tabakswaren, ook bedoeld om door hogere verkoopprijs ongewenste consumptie te beperken. Dit moet dan wel op Europese schaal. EU-commissaris Timmermans stelt nu 20% marktaandeel voor biologische landbouw als doel. Dat klinkt wel mooi, maar hij kan de markt niet dirigeren! Ik ken in de Hoekse Waard voortreffelijke bioboeren die grootschalig produceren. Prima als boeren daarvoor kiezen, maar hun marktaandeel komt nu niet verder dan 5%. Ontmoediging van voedselconsumenten en lagere BTW-lasten voor boeren kan helpen."

Boerenvakmanschap

Hoe ziet in uw visie boeren met perspectief eruit in Nederland?
"Nog meer schaalvergroting zie ik niet gebeuren. Biodiversiteit en landschapsonderhoud verdisconteren in inkomsten van de boer geeft nieuwe ruggesteun. Jonge boeren willen wel verandering. En onderschat niet de kracht van individueel vakmanschap! Een jaren '60 onderzoek van Zachariassen in de Noordoostpolder, waar boeren op dezelfde grondsoort en in dezelfde klimaatcondities werken- liet groot onderling verschil zien. Puur te wijten aan persoonlijk ondernemerschap. Een goede boer overleeft ook in slechte tijden; een slechte boer heeft het ook in goede tijden moeilijk. Ik geloof in dat boerenvakmanschap. Maar nu nieuwe eisen gesteld worden - naast voedselproductie ook landschapsonderhoud - moeten andere partijen ook verantwoordelijkheid nemen. Zoals stikstofschade niet alleen op veehouders, maar ook op verkeer en industrie verhaald moet worden. Supermarkten hebben de sleutel tot de voedselconsument: zij zijn medeverantwoordelijk voor een hogere (= eerlijke) prijs. Banken moeten bij leningen niet alleen privé-bezit van grond als veilig onderpand eisen. Want sommige boeren werken met pachtgronden naast eigen bezit, of beheren extensief natuurgebied van natuurorganisaties. De kwaliteit van boerenondernemerschap moet het eerste criterium zijn: voor natuurgerichte landbouw, voor een eerlijke voedselprijs en kredietverlening."

*Gaia is een benaming van 'moeder Aarde'

NOORDOOSTPOLDER | MAGDA SCHILDER

BOERIN EN PASTORAAL WERKER

Dan zit je ineens op een supermoderne aardappel rooimachine. In de voren waait het stof op terwijl de piepers de bak inrollen. Een zeldzame ervaring voor de burger, maar voor een akkerbouwer de normaalste zaak van de wereld. Magda Schilder is gepensioneerd pastoraal werker en getrouwd met een akkerbouwer. Hun twee zoons hebben het bedrijf overgenomen. Wat is haar kijk op de landbouwcrisis die het nieuws beheerst en de gemoederen bezighoudt? Zoon Bram vult her en der haar opmerkingen aan.

Tekst: Marlies Bosch

"Eigenlijk hebben de jongens meer kijk op toekomst" zegt Magda Schilder. "De stikstofkwestie is best ingewikkeld. Iedereen heeft het over de landbouwcrisis, maar het treft veeboeren meer dan akkerbouwers. In 1978 hebben wij het akkerbouwbedrijf van mijn schoonvader overgenomen. Mijn ouders hadden een bedrijf aan dezelfde weg; zij melkten koeien vanwege de zogenaamde groenverplichting. Maar mijn schoonvader was altijd al akkerbouwer. Nadat we trouwden zijn we tot 2016 op de boerderij gekomen. Die is inmiddels verdrievoudigd qua oppervlakte. Twee jaar geleden zijn we financieel uit het bedrijf gestapt."

Voedselconsument

Zoon Bram: "De oplossing voor boeren begint bij landbouwpolitiek die een afweging maakt op basis van feiten en metingen, boven algemene modellen en veronderstellingen. Stikstof is meer een politiek probleem dan een milieutechnisch probleem. Als de politiek kiest voor minder stikstofuitstoot, leg het dan neer bij alle uitstoters en niet alleen de landbouw. Oplossingen beginnen met gesprekken, hoor en wederhoor. Communicatie is hiervoor de sleutel. De landbouw heeft al een gigantische opgave in verlaging van uitstoot verwezenlijkt terwijl andere sectoren, zoals industrie en verkeer, alleen maar meer zijn gaan uitstoten. Zoek de oplossing in innovaties, een goed tijdpad en verdeling van de lasten over alle dragende schouders. De Nederlandse landbouw is kampioen in efficiency en wordt daarvoor geprezen in het buitenland. Nergens wordt voedsel geproduceerd onder gelijksoortige eisen voor voedselveiligheid, milieu en duurzaamheid. Kies daarom in de supermarkt voor voedsel van Nederlandse makelij en duurzaamheidseisen. Dat kan duurder zijn maar kent veel minder transportkilometers dan importvoedsel en is dus beter voor het milieu. De voedselconsument steunt hiermee de Nederlandse landbouw. Je kan ook voedsel lokaal kopen, rechtstreeks bij de boer of op de streekmarkt."

Rol van het geloof

Magda Schilder: "Mijn scholing tot pastoraal werker heeft invloed gehad op mijn denken, ook over de natuur. Ik heb mijn vier kinderen verteld dat ik theologie wilde studeren. Ik was al actief in de kerk, maar wist eerst niet wat ik met de opleiding wilde doen. Ik deed vrijwilligerswerk voor onder anderen Communie, Vormsel en buitenschoolse catechese. Onze kinderen reageerden eerst: 'Mama, ga jij echt pastoraal werker worden? Tjee, dan hebben we een pastoor in huis!' Na zeven jaar theologie ben ik gevraagd hier te komen werken. Bij Susan Boukema en Jaring de Wolff heb ik stage gelopen, en ik zag hoe ze goed met elkaar konden werken. Voor mij inspirerend om er ook in te stappen. De kinderen kwamen met de feestdagen naar de kerk om te horen wat ik te zeggen had. Van de

Bram Schilder

oudste kreeg ik soms suggesties voor de overweging in de vieringen. Ik maakte die vaak met mijn kinderen in het achterhoofd. Zij moesten er iets van meekrijgen, evenals de andere parochianen. We zijn uiteindelijk schepselen die elkaar nodig hebben. Met samen de taak om goed voor deze aarde te zorgen. Vooral de sociale leer van de kerk inspireert me en zie ik overal in terug. Ieder mens, dier en plant is van waarde in ons gemeenschappelijk huis."

Luxe voedselconsumptie

Zoon Bram: "Landbouw is onmisbaar in Nederland vind ik. Al zijn we voor voedsel ook sterk afhankelijk van het buitenland geworden. Door onze luxueuze voedselconsumptie zijn we verre van zelfvoorzienend, en leunen zwaarder op import van voedsel. Zelfs als we onze landbouwproducten niet meer exporteren is er te weinig grond om de Nederlandse bevolking te voeden. Voor onze huidige voedselconsumptie is 3,34 miljoen hectare nodig, terwijl Nederland maar 1,82 miljoen hectare landbouwgrond heeft. Vitale landbouw is dus ook nodig om - net als met gas en andere fossiele energie – niet afhankelijk van het buitenland te worden."
Magda: "Ja, dat denk ik ook. Stel je bovendien voor dat alle groene gebied verdwijnt, en heel Nederland verstedelijkt. Op een boerenbedrijf moet er altijd hard gewerkt worden. Tegelijk ben je erg afhankelijk van de natuur en het weer. Je hebt dat niet voor het zeggen. Moeten boeren vechten tegen mensen die willen genieten van de natuur? Nee natuurlijk, want dat willen wij als boeren ook. We zijn ermee opgegroeid in ons werk waar we ook een boterham mee verdienen. Maar we zijn niet alleen maar in de weer om geld te vergaren. Je wil in beginsel gewoon graag boer zijn: het land bewerken met medewerking van de natuur. Het zou toch erg zonde zijn als dit groene landschap verdwijnt. Ik zie dat onze kinderen net zo zorgzaam zijn als de vorige generatie. Veel landbouwbedrijven bestaan al generatie op generatie in een familie. Op politiek niveau ontbreekt een goede visie en wordt teveel op korte termijn gedacht. Lange termijn denken en een goede nalatenschap is de basis voor continuïteit van een succesvol landbouwbedrijf. Het begin van een oplossing voor het stikstofprobleem is overleg en vanuit een gezamenlijke toekomstvisie maatregelen vaststellen."

FAMILIE BEDRIJF

Magda Schilder studeerde op latere leeftijd theologie. Ze woonde op een boerderij in de Noordoostpolder waar haar man het familiebedrijf van zijn ouders overnam. Een paar jaar geleden verhuisden ze naar Emmeloord om ruimte te maken voor hun opvolgers. Haar man is dagelijks te vinden op de boerderij, waar zoon Guus nu de scepter zwaait en met zijn broer Bram het bedrijf runt. Bram rooit onder anderen de pootaardappelen en doet de bedrijfsadministratie naast een baan bij Agrifirm. Guus onderhoudt de schone, goed geordende opslagplaatsen van de oogst en doet alle andere akkerbouwwerk, zoals zaaien, ploegen en bemesten.

DRENTHE | PIET MOONS

KRINGLOOP DRENTSE LANDBOUW

Piet Moons is al twintig jaar rustend boer in het Drentse Oosterhesselen. Hij volgt boerendiscussies op de voet als oud-melkveehouder en oud-bestuurder van provinciale boerenorganisaties.

Tekst: Lammert de Hoop

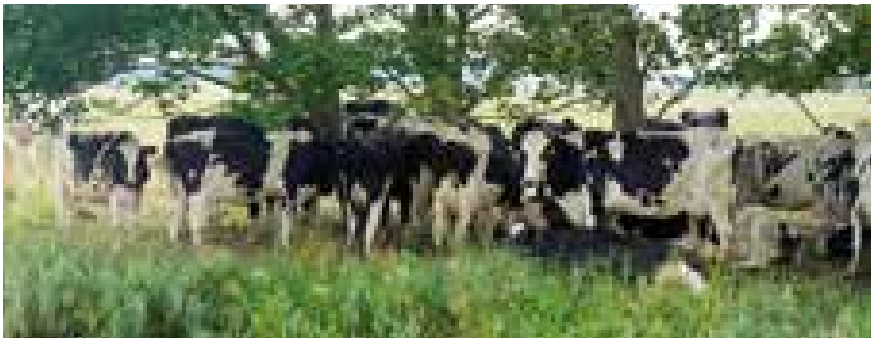

"Eigenlijk ben ik een importboer uit het westen. Ik begon hier in Oosterhesselen met 18 ha en 29 koeien en ben in 2000 gestopt met 38 ha en 75 koeien. Wij bouwden nog de eerste ligboxstal in Drenthe. Het bedrijf is nu doorgegroeid naar 70 ha en 130 koeien. De grootste intensivering in de landbouw hebben we wel gehad denk ik. Voor megabedrijven met 2/3000 koeien is in dit land geen plaats. Bestuurlijk zat ik in de boerenbond ABTB, later LTO-Drenthe en ik was bestuurslid van proefboerderij Aver-Heino. 'Meten is weten' leerde ik daar, ook in de landbouw. Ik werkte veel samen met de landbouwvoorlichting. Voor de kerk was ik actief in het Katholiek Steunpunt Drenthe, bijvoorbeeld voor een voedselplatform kerk en landbouw. Je leert over heelheid van de schepping, samenwerking met andere kerken. Oorzaak van de boerenacties vind ik slechte communicatie tussen politiek en boeren. Halvering van de veestapel, waar D'66 mee komt, is veel te ongenuanceerd. Zeker als je als boer al zoveel voorschriften en maatregelen de afgelopen jaren hebt verstouwd. Waarom natuurbeschermers en boeren zo slecht elkaar verstaan vraag ik me elke dag af. De boer moet van zijn werk in de natuur leven, dat is een belangrijk verschil. De natuurbeschermer kijkt er vooral naar. Maar als het gaat om uitstoot: een hectare suikerbieten neemt ook veel CO_2 op; dat doet niet alleen een bos met bomen."

Kringloop

"Persoonlijk ben ik warm voorstander van kringlooplandbouw. Vroeger ruilde ik om de vijf jaar een vijfde van onze grond met een akkerbouwer. Hij spoot minder, ik kreeg nieuwe weidegrond. Hier is ook innovatie mogelijk: bij tekort aan fosfaat is dit ook terug te winnen uit je eigen mest als een soort kunstmest. Dat bespaart kosten van productie, import en vervoer van kunstmest uit andere gebieden. Is ook een soort kringlooplandbouw. We moeten in elk geval veel zuiniger zijn op onze grond. Ik zie deze zomer op veel velden mais verdrogen, maar bij de biologisch boer in ons dorp staat de mais er goed bij. Hij behandelt de grond beter, meer humus houdt meer vocht vast voor de maisplant."

Superheffing

"Met protestacties kun je fout zitten. Ik heb zelf meegedaan aan verzet tegen de superheffing die melkoverschot productie moest tegengaan. Dat had ik achteraf niet moeten doen. Wat boeren nu ook kwaad maakt is dat alleen zij als sector worden aangepakt. Niet ook de luchtvaart bijvoorbeeld als uitstoter van stikstof. En supermarkten die weigeren aan tafel te komen bij bemiddelaar Johan Remkes. Het toekomstperspectief dat ik zie is een kleinere landbouw, geen grote megabedrijven, grondgebonden, met kringloop van gras, mest en gewassen op je eigen bedrijf en tussen bedrijven. Boer zijn met een neventak heeft ook perspectief. Dat soort diversiteit past wel bij de kringloopgedachte. Je ziet combinaties met zorgboerderij, kinderopvang, zelf-kazende boeren met winkel aan huis, boerencampings. Vergeet niet: Drenthe is recreatief een fietsprovincie. Als de landbouw hier verdwijnt, is er voor de toerist een stuk minder te beleven."

BOUSTROPHÈDON

Foto: Paula Deutekom

Bij dit artikel had ik ook kunnen schrijven: 'Bekijk het eens van een andere kant.' Maar 'boustrophèdon' vond ik een geschiktere titel. Het is een Grieks woord, samengesteld uit 'bous', het Griekse woord voor 'rund, os' en 'strophè' dat wending, het draaien betekent. 'Boustrophèdon' is een bijwoord, dat het Griekse woordenboek omschrijft als: '...zoals ploegossen: heen en weer'. De tweede betekenis gaat over de schriftelijke taalneerslag, waarvan wordt gezegd: 'èn rechts- èn linkslopend'. In het woord herkennen we nog gemakkelijk het woord 'strofe': het geheel van een aantal versregels, dat in de klassieke koorzang van de tragedies en later ook in die van de kerk, om en om werd gezongen. Daarbij was er een stem en een tegenstem.

Tekst: Peter Vermaat

Ploegen

Ik dacht aan het woord boustrophèdon, toen ik het evangelie van Lucas las (Lc. 9,51-62), dat onder andere over het ploegen gaat van de boer. Bij alle boerenprotesten is het misschien goed, daar eens even bij stil te staan.
Al wandelend op weg naar Jeruzalem wordt Jezus tot driemaal toe door iemand benaderd, die hem wil volgen. Daarop reageert Jezus met de woorden: 'De vogels hebben nesten en de vossen holen, maar de mensenzoon heeft geen plek om zijn hoofd neer te leggen.' Vervolgens zegt Jezus tot zijn potentiële volgelingen, dat ze het verleden achter zich moeten laten en dat wie achterom kijkt bij het ploegen, ongeschikt is voor het Koninkrijk van God.

Met dat ploegen is iets interessants aan de hand. De boer die ploegt, moet inderdaad vooruitkijken om geen scheve voor in zijn land te trekken. Het is te vergelijken met een zeiler. Ook hij moet een vast punt aan de horizon nemen, wil hij koers houden. Welnu, aan het einde van de akker komt de boer bij de 'versura': het Latijnse woord dat de plaats aangeeft, waar de boer zijn ploeg omkeert. Ons woord 'vers' in de poëzie hangt hiermee samen. Ook in de poëzie breken zinnen zomaar af om op een nieuwe regel verder te gaan. Wanneer nu een boer op zijn akker ploegt, van links naar rechts, heeft hij een vast perspectief aan de horizon, maar zodra hij zijn ossen omdraait, verschuift het perspectief en doemt er een ander uitzicht op aan de einder.

Horizon

Wij zijn gewend om van links naar rechts te schrijven en te lezen. Zo wordt ons wereldbeeld gevormd. In het Hebreeuws is het precies andersom. De Hebreeuwse bijbel is geschreven van rechts naar links. Zo moet je hem ook lezen. Wie in de Hebreeuwse bijbel naar het Genesisverhaal zoekt, begint achterin. Maar het kan nog ingewikkelder. In enkele vroege geschriften van het Oudgriekse, het Hettitische en het Germaanse runenschrift lopen de regels om en om, de ene regel van links naar rechts en de volgende regel van rechts naar links. Deze schrijfwijze heet in het Grieks boustrophèdon: het ossendraaischrift. Ik kwam deze gedachte tegen in Idee van het proza van Giorgio Agamben. Wie een dergelijke tekst leest, wordt automatisch op het spoor gezet, dat een horizon kan verschuiven, dat een zaak van meerdere kanten kan worden gezien.

Jezus' opmerking over het ploegen ontstaat, als hij met twee leerlingen niet welkom wordt geheten in een Samaritaans dorp. Daarop willen deze leerlingen vuur van de hemel afroepen om het dorp te verdelgen. Jezus staat een andere houding voor. Op weg naar het Koninkrijk van God moet je blijkbaar zaken ook van een andere kant kunnen bezien. Een uitermate boeiende gedachte met allerlei demonstraties tegen de opwarming van de aarde, en boeren die de schuld van de stikstofcrisis in hun schoenen geschoven krijgen.

Keren van ossen

Laatst hoorde ik dat een boer zo'n 33 cent voor zijn melk krijgt. Maar dat kreeg hij dertig jaar geleden ook, terwijl de melk in de winkel ondertussen duurder is geworden. Met andere woorden: wil een boer relatief net zoveel geld beuren als voorheen, dan moet hij zijn veestapel vergroten. De stikstofcrisis wordt blijkbaar niet alleen veroorzaakt door de boer, maar ook door de tussenhandel en de consument. Vandaar dat ik het ploegen zo'n mooi beeld vind en vooral het idee van de boustrophèdon, het draaien van de ossen. Zodra zij gekeerd zijn, ontstaat er een nieuw perspectief op de werkelijkheid. Er is niet alleen het perspectief van verdienen, maar ook dat van het behoud van de aarde. Franciscus noemde heel de levende en dode natuur al zijn broeder en zuster en zette ons aan tot een andere manier van kijken. Opvallend is dat in een van de versies van de vogelpreek die Franciscus gehouden heeft, vogels eerder naar hem luisteren dan mensen. Misschien komen we in de dialoog alleen tot elkaar, als we de schrijf- en leeswijze van de boustrophèdon wat meer in de gaten houden: bezie de dingen eens van meerdere kanten. Daarbij is geen enkele kant absoluut, want de ossen keren steeds weer om aan het einde van het veld.

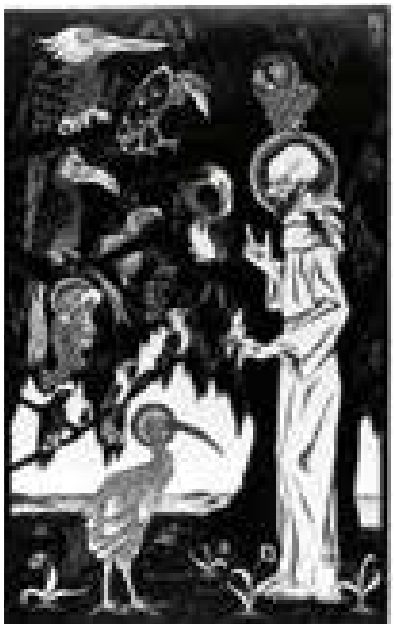

St. Franciscus spreekt tot de dieren

BOUSTROPHÈDON

de wandelaar gaat stap voor stap
langs het kronkelende pad
traag is zijn ritme, kalm zijn pas
in het oude voetspoor van verdwenen pelgrims

zijn tred bepaalt de tijd om
        rond te kijken
naar bomen akkers
bloemen wolken
        een haas schiet door het hoge gras
zo spiegelt hij zich aan de vergeten runderen
voor de ploeg

hij groet de boer
ziet hoe diens ploegschaar een voor trekt door het land
het spoor volgt van de draaiende ossen van weleer
de blik gericht op dat wat komen gaat

en in het landschap groeit zijn inzicht
verandert steeds zijn beeld
door de wisseling van kleuren en geluiden
door de geuren meegedragen door de wind
door de stilte die zijn leven heelt

vogels keren naar hun nest
een vos naar zijn hol
maar de wandelaar gaat voort
zonder te weten waar hij die nacht
zijn hoofd neer zal leggen

en langs het slingerende voetpad
ontwaart hij het geheim dat het bestaan omsluit
        vanzelfsprekend is er niets
omdat
        zoals eens bij 't keren van de ossen
de horizon telkens weer verschuift

peter vermaat

GRONINGEN | AAD STOLWIJK

‘IK BEN EEN DOENER’

Veehouder Aad Stolwijk woont en werkt in de Hildegard parochie van het Groningse Zuidhorn. Hij stoort zich erg aan eenzijdig negatieve beelden over boeren en hun stikstofuitstoot. De werkelijkheid is anders volgens hem. En burgers moeten meer besef hebben van de natuurvervuilende effecten van hun bestedingspatroon, zoals veel auto- en vliegverkeer. ‘Ik vind dat iedereen een steentje moet bijdragen.’

Tekst: Marlies Bosch

Steekspel

Stolwijk is veehouder in de Hildegard parochie bij de stad Groningen: ‘Wij hebben een grondgebonden melkveebedrijf met 70 koeien en 25 jongvee op 48 hectare grasland. Wij doen aan agrarisch natuurbeheer voor weidevogels en perceelrandenbeheer voor meer biodiversiteit. Aan de mest voegen we een voedingsstof toe voor bacteriën, zodat de stikstof gebonden wordt voor grasgroei en niet vervluchtigt. Ammoniak slaat al binnen een kilometer neer, dus voor een groot deel op mijn eigen land, wat goed is voor de planten en het gras. Dat is een natuurlijke kringloop. In een natuurgebied zijn soms planten die daar niet tegen kunnen. De stikstofcrisis zie ik als een politiek en juridisch steekspel waarbij enkele partijen de veestapel willen halveren. De agrarische sector ziet veel alternatieve mogelijkheden en wil bijdragen aan verdere verduurzaming van productiesystemen. Maar de eenzijdige inzet van de overheid zonder perspectief voor de boeren ontneemt hen motivatie en zekerheid om te investeren in verduurzaming. Op het beruchte kaartje voor stikstofreductie wat de minister van Landbouw naar buiten bracht staat in ons gebied 47% reductie ingetekend, terwijl in de verre omgeving geen stikstofgevoelig natuurgebied aanwezig is. Wel zitten we hier onder de rook van fabrieken van de stad Groningen, en kijk eens wat hier aan industrieterreinen wordt bijgebouwd. Er zijn plannen voor een enorm datacenter van Google, terwijl de boerenbedrijven zouden moeten halveren. Dat is krom want de uitstoot van uitlaatgassen in het verkeer door verbranding is veel schadelijker, het trekt verder weg en heeft meer effect op natuurgebieden dan veehouderij. Wij moeten minder organische mest uitrijden voor stikstofreductie, maar deze mest van ons vee maakt de bodem juist vruchtbaar. Terwijl fabrieksproductie van kunstmest veel CO_2 uitstoot, wat een schadelijk broeikasgas is, en veel aardgas kost. Ik vind die dingen niet met elkaar te rijmen.’

Onze aarde

Volgens Stolwijk zijn boeren belangrijk voor de wereld: ‘Landbouwers, tuinders en veehouders voeden een groeiende wereldbevolking en onderhouden onze aarde. Gezamenlijk vormen ze een natuurlijke kringloop die de aarde vruchtbaar houdt. Van de restproducten van plantaardige voedingsmiddelen maken dieren weer

Aad Stolwijk

voedzame producten zoals melk en vlees. De mest van dieren is nodig om de bodem te voeden en gewassen te laten groeien. Boeren en hun vee zijn zo van levensbelang voor de wereld. Maar het politieke klimaat maakt de toekomst zorgelijk. Als deze regeringscoalitie, vooral van D66, stelt dat in Nederland de veestapel moet halveren betekent dat niet dat iedereen dat moet doen. Het betekent wel dat als ik het niet doe, de buurman weg moet. Er zijn al zonen en dochters die door deze ontwikkeling het bedrijf niet meer willen overnemen. Als wij minder koeien houden is onze omzet te klein om de kosten op te brengen. Ik vind dat iedereen een steentje moet bijdragen: boeren en burgers.'

Burgers en landbouwperspectief

Tijdens corona viel Stolwijk iets op: 'Door de coronacrisis lag alles stil, mensen werkten thuis, niemand kon vliegen. De enigen die buiten aan het werk bleven, waren boeren die in maart de mest moesten uitrijden. We zagen kaartjes op het NOS-Journaal hoe schoon de lucht was, naast kaartjes hoe het er normaal uitzag. Terwijl de boeren doorwerkten en de mensen thuis bleven.... Wie is hier de grote vervuiler? Na opheffing van coronamaatregelen zie je dat grote festivals als Lowlands, Biddinghuizen, Zwarte Cross weer gewoon doorgaan. Al die bezoekers komen vaak met de auto. Of kijk naar de chaos op Schiphol: iedereen wil weer vliegen en op vakantie. Ik vind dat burgers zich bewust moeten worden van hun eigen aandeel in luchtvervuiling en stikstofproblematiek. Meer waardering moeten hebben voor de boer, en zich realiseren dat voedsel niet vanzelfsprekend is. Dat daar een eerlijke prijs voor betaald moet worden, zodat er op een duurzamere manier geproduceerd kan worden. Al die negatieve publiciteit, vaak verdraaid en eenzijdig, moet stoppen. Waar het om gaat is dat zowel boeren als burgers een goed bestaan kunnen leiden. Biologische voedselproducten zijn duurder, en moeilijker te betalen voor minima die de goedkoopste producten in de supermarkt zoeken. Tegelijkertijd willen veel mensen wel drie keer per jaar op vakantie, en besteden steeds minder geld aan voedsel. Als burgers minder gebruik maken van luchtvervuilende dingen door minder auto- en vliegverkeer, helpt dat ook enorm. Er moet meer bewustwording komen van schadelijke natuureffecten door het bestedingspatroon van consumenten.'

Parochie penningmeester

Stolwijk: 'Protestanten praten over rentmeesterschap. Als boer ben ik rentmeester over een stuk natuur, dus zorg je goed voor het land en de dieren. Als je dat niet doet, zorgen ze ook niet voor jou. De koeien en het land wil je gezond houden op een manier dat je er van kunt leven. Van huis uit ben ik katholiek; we gingen iedere zondag naar de kerk. Broer en zussen zaten op een jongerenkoor met moderne muziek, zo ben ik ook bij het koor in Reeuwijk gegaan. Toen we 20 jaar geleden in Zuidhorn kwamen wonen ging ik naar de katholieke kerk. We zijn in de parochie warm ontvangen en voelen ons er thuis.

Giertank met mestinjectie apparaat

De gemeenschap die je met elkaar vormt spreekt mij aan. Een goede overweging tijdens de viering geeft me veel mee in mijn leven. Maar ook al zou ik niet gelovig zijn, dan zou ik niet anders boeren. Ik ben een technische denker en een doener. Daarom ben ik penningmeester voor de parochie: dat is ook 'doen'. Ik heb Lagere Landbouwschool gevolgd met daarna veel cursussen. In onze parochie werken we samen met chirurgen en artsen, priesters en voorgangers, economen en natuurkundigen. We zijn daar gewoon gelijk.'

Oplossing

Aad Stolwijk: 'Mijn vrouw en ik willen over enkele jaren het bedrijf overdragen aan een opvolger. Maar door de stikstofcrisis is ons bedrijf ineens 'illegaal' geworden. De bank verstrekt geen nieuwe financiering voor bedrijfsovername en investeringen in o.a. verduurzaming. Dat maakt de toekomst onzeker. Zelf doe ik niet mee aan de boerenprotestacties; daar tref je de burger mee. En er lopen beroeps oproerkraaiers tussen. Boeren willen gewoon hun bedrijven overeind houden. Immers, de veestapel is al gereduceerd en de ammoniakuitstoot van veehouders is sinds eind vorige eeuw met meer dan 60 % gedaald. Maar we moeten er wel van kunnen leven. Oud-CDA–er Pieter Omtzigt waarschuwt intussen: als er inderdaad zoveel boerenbedrijven opgekocht worden om plaats te maken voor de natuur, zal later blijken dat het niet nodig is geweest. De stikstofcrisis heeft dan grotere negatieve gevolgen dan de toeslagenaffaire.'

STIKSTOF UITSTOOT?

Wie de krant goed leest leert er meer van dan door televisiebeelden van boerenprotesten op de snelweg. De discussie gaat over een 'landbouw-' en 'stikstofcrisis', maar dekken die woorden de lading wel? Frisse lucht bestaat voor 79 % uit zuivere stikstof. Stoffen die schadelijk zijn komen vrij door verbindingen met stikstof, zoals mest en urine, waardoor ammoniak ontstaat. Daar produceert de veeteelt in Nederland 87% van. Stikstofoxide (NOx) zijn stoffen die ook vrijkomen bij verbrandingen, zoals bij uitlaatgassen van auto's, vliegtuigen, schepen, vrachtwagens, etc. De landbouw produceert daar slechts 8% van met haar landbouwmachines. De Nederlandse depositienormen van stikstof in de natuur zijn met 0,005 mol per hectare heel erg laag. In Duitsland is dat 21 mol. Een TNO-rapport stelt dat met een waarde tussen de 1 en 10 de natuur voldoende beschermd wordt en dat activiteiten zoals woningbouw door kunnen gaan.

‘BEGIN EENS MET LUISTEREN NAAR ELKAAR’

De huidige perikelen rond stikstof houden in ons bisdom, ons bisdom, met veel landelijk gebied, ook veel parochianen bezig. Ida Hylkema, landbouwjournalist en vrouw van een melkveehouder, is één van hen. Ze is dus zowel privé als beroepsmatig actief betrokken bij het onderwerp. Hoe kijkt zij tegen de actuele gebeurtenissen aan?

Tekst: Bianca Domhof

Noem je jezelf boerin?
‘Soms wel, soms niet’, zegt ze. ‘Ik ben getrouwd met Jehannes, hij is melkveehouder en daardoor voel ik me extra betrokken bij de sector, maar ik werk niet actief mee op het bedrijf. Dan voelt het soms wat vreemd om mezelf boerin te noemen.’

Recent stond je samen met Jehannes met een artikel in de Leeuwarder Courant met als kop ‘Zorgen om jonge boeren’. Hoe kwam dat?
‘Na de publicatie van het ‘stikstofkaartje’ van minister van der Wal (van Natuur en Stikstof) viel op dat onze omgeving in zuidwest-Friesland lichtgroen was ingekleurd. Dat betekent 70% reductie! Dat was nogal een schok. Daar heb ik toen een tweet over verstuurd met de tekst ‘En nu?’ Daar reageerde vervolgens een journalist van de Leeuwarder Courant op met de vraag of hij ons mocht interviewen. Ik vroeg me wel af wat wij te vertellen hebben. Het is geen doorsnee melkveebedrijf dat Jehannes heeft. We hebben twee dochters die inmiddels 25 en 27 zijn en die allebei geen belangstelling hebben om het bedrijf voort te zetten. Het betekent dat het bedrijf de afgelopen jaren daarom niet verder ontwikkeld is.

Ida Hylkema

Maar in onze omgeving zijn veel jonge boeren. Die kampen nu met grote onzekerheid. Daar hebben wij in ons verhaal op proberen te wijzen. We kregen heel veel positieve reacties op het artikel.'

Hoe kijk jij tegen de stikstofdiscussie van de afgelopen maanden aan?
'Poe! Het hele dossier is sowieso erg ondoordacht gelanceerd vanuit de overheid. En ik vind dat het aan alle kanten uit de hand gelopen is. Sommige boerenacties leiden af van de inhoud en werken niet in het voordeel in de publieke opinie. Het ergste vind ik de polarisatie, ook tussen boeren onderling. Dat is echt erger geworden. Tussen biologische boeren, gangbare boeren, gematigde types en hardliners, tussen de verschillende sectoren - en ga zo maar door.'

Zie jij een oplossing om uit de huidige situatie te komen?
'Ha, als ik dat wist,' zegt ze lachend, 'dan zat ik hier niet. Dan was ik nu of rijk en beroemd of minister. Ik denk dat iedereen iets moet doen. Iedereen zal toch in beweging moeten komen. En dan bedoel ik ook andere onderdelen van de samenleving, zoals industrie en vervoer. Daarnaast wordt nu de term 'natuur inclusief' veelvuldig gebruikt. Daar zie ik ook een deel van de oplossing. Als iedereen iets meer rekening zou houden bij de activiteiten met de omgeving dan komen we al een heel eind. Dus moet er niet alleen naar de boeren gekeken worden.
We hebben natuurlijk in Friesland relatief gemakkelijk praten. Hier is nog ruimte. En de agrarische sector kan wel iets meer naar zichzelf kijken. Boer zijn is volgens mij een manier van leven en van omgaan met de natuur. Je hebt belang bij die natuur. Als ik dan lees of hoor dat iemand 250 koeien houdt op 17 hectare, dan zet ik daar vraagtekens bij. Maar dat zijn ook individuele keuzes. En zoals gezegd, ik heb misschien makkelijk praten. Omdat we geen opvolger hebben, hebben wij bepaalde keuzes niet hoeven maken. Het stikstofvraagstuk is nu vooral een boekhoudkundig en cijfermatig probleem geworden. Terwijl het in mijn beleving moet gaan over de manier waarop wij als consumenten keuzes maken. Iedereen heeft er als burger de mond vol van dat boeren natuur inclusief moeten produceren. Maar niet iedereen verbindt daar als consument consequenties aan als ze voor het schap staan in de winkel en als consument keuzes maken. Eerlijk gezegd had ik altijd ook iets van: stikstof is vooral een probleem van het aantal varkens en kippen in ons land. Daarom was dat kaartje ook zo'n schok. Het is ineens ook 'ons'

‘Als boer moet je inspelen op wat in de natuur gebeurt. Je krijgt steeds de kans het anders en beter te doen. Dat is het mooie van de schepping.’

probleem. Ik denk dat we met zijn allen naar het geheel moeten kijken. En de versnippering in onze sector is in mijn ogen misschien wel het grootste probleem. Ook wordt vaak gezegd ‘de boer’. Maar dé boer bestaat helemaal niet. De oplossing start met naar elkaar luisteren. Begin daar eens mee.’

Speelt het geloof daarin voor jou een rol?
‘Dat vind ik een moeilijke vraag. Ik vind de term rentmeesterschap wel een hele mooie. Je moet gewoon goed op je omgeving passen en er goed voor zorgen. Is dat iets van het geloof? Ja dat denk ik wel. In Nederland wordt heel efficiënt geboerd en dat is ook duurzaam. Maar je moet ook oog houden voor je omgeving; dat is ook een onderdeel van het begrip duurzaamheid.’

Zie je een rol voor de kerk in de ontstane situatie?
‘De paus heeft met zijn encycliek Laudato Si natuurlijk een prachtig schot voor de boeg gegeven. Een rol van de kerk kan zijn: zorgen dat we allemaal meer naar elkaar luisteren. In gesprek gaan en dat blijven doen. Dat zou de kerk op de een of andere manier kunnen en misschien zelfs wel moeten faciliteren.’

En een rol voor jezelf?
‘Als journalist moet je onafhankelijk zijn. Maar eerlijk gezegd begrijp ik het niet meer. Ik kan er dus ook niet meer over schrijven. Bovendien ben ik te betrokken. Ik wil het snappen, het uit kunnen leggen. Juist vanuit mijn betrokkenheid.’

Tot slot zegt ze: ‘Kijk, boeren zijn continue bezig met natuur en de seizoenen. Dat is de essentie van het boer zijn. Je bent ervan afhankelijk. Je moet als boer steeds inspelen op alles wat er in de natuur en in je omgeving gebeurt. Het mooie is dat je steeds opnieuw de kans krijgt om het anders en beter te doen. Dat is het mooie van de schepping.’

BOERDERIJ EN LANDBOUWJOURNALIST

Ida Hylkema (56) uit het Friese It Heidenskip is lid van de locatieraad Workum, onderdeel van de Heilige Titus Brandsma Parochie. Ze is al 33 jaar getrouwd met melkveehouder Jehannes de Boer. Hij melkt 50 koeien op 40 hectare land. Ida is geboren in Oudega (SWF) in een katholieke familie. Haar oom Sibbele Hylkema was missionaris in Papoea Nieuw-Guinea. Ze zocht hem begin jaren negentig op en schreef een boek over hem: ‘Pater onder de Papoea’s’ (2018). Na de middelbare school bezocht Ida de Hogere Landbouwschool in Leeuwarden. En belandde daarna in de landbouwjournalistiek, bij het Agrarisch Dagblad. Vervolgens ging ze naar Persbureau Penn en werkte ze daarna voor het Landbouwblad en Nieuwe Oogst, het ledenblad van LTO Noord. In het afgelopen decennium werkte ze als freelancejournalist ook voor andere opdrachtgevers, meestal in Fryslan. Over landbouw schreef ze ook een aantal boeken. Na een recente carrièreswitch werkt ze nu bij Boekhandel Stumpel in Workum en Bolsward.

RESPECTVOL OMGAAN MET DE NATUUR

Anne de Jong is veehouder op Ameland. Vanwege de afstand geeft hij zelf antwoorden op onze vragen rond het stikstofdilemma in de landbouw. Anne de Jong (1963) is getrouwd met Juulka Kiewied (1966) en heeft twee zoons. Hieronder zijn verhaal.

'Sommige burgers moeten stoppen met het moedwillig beschadigen van boeren.'

'Ik ben melkveehouder. Na de middelbare landbouwschool kwam ik definitief in het bedrijf. Zowel mijn beide opa's als mijn vader waren veehouder. Daarnaast was de ene ook roggebroodbakker en de andere had er een kruidenierszaak bij. Mijn schoonvader was melkveehouder in combinatie met het vak van kooiker: het vangen van wilde eenden met een eendenkooi in het land. Allen zijn al generaties lang verbonden met de natuur en cultuur van het Ameland. Ook ik 'doe er iets bij'. Naast boer ben ik eigenaar van een groepsaccommodatie. Toen ik 40 jaar geleden in het bedrijf van mijn vader stapte waren op Ameland nog 52 melkveehouders. Het toeristenseizoen duurde een paar weken langer dan de bouwvakvakantie. Daarna was het eiland weer van de eilanders. Echter, het seizoen is nu het hele jaar rond en van de 52 melkveehouders zijn er nog 12 over.'

Boerenonrust

'Wij hebben in totaal nu 180 melkkoeien. De zgn. 'Relatienota'-gebieden op Ameland zorgden in de jaren '80 voor veel bezorgdheid en onrust onder de veehouders van het eiland. Vergelijkbaar met de emoties die nu loskomen rond de stikstofpolitiek. Het tij was echter niet te keren. In de jaren '90 is een ruilverkaveling opgestart met de opgave om 400 hectare landbouwgrond vrij te maken voor natuur. Dat is gebeurd en de grond ging naar Staatsbosbeheer. De overgebleven boeren kozen er voor - soms noodgedwongen - om de groeiende populatie grasetende ganzen te accepteren en genoegen te nemen met een schadeloosstelling voor het grasverlies. Sindsdien wordt ook ruim gebruik gemaakt van gelden voor bescherming en beheer van weidevogels.'

Weidevogelstand

'Het had tot gevolg dat er heel extensieve landbouw op Ameland kwam, die beperkt is door veel regels en geboden. In alles afwijkend van wat aan de wal als gangbare landbouw wordt gezien. Maar wel landbouw die een uitmuntende weidevogelpopulatie heeft behouden. Er zijn maar weinig vergelijkbare groene gebieden in Nederland met deze rijkdom. En een rijke weidevogelstand kan alleen maar als er ook gezond insectenleven is. En dat is er. Onze parochiekoster, Theo Kiewiet, schrijft maandelijks over de vele insecten, kevers, mossen en planten die hij tegenkomt. Vaak planten en dieren van grote zeldzaamheid.'

Stikstofproblematiek

'Vanuit ons perspectief kijk ik dan ook met gemengde gevoelens naar alle commotie over de stikstofproblematiek. Wij hebben op Ameland de afgelopen decennia al ingrijpende ontwikkelingen gehad. Ontwikkelingen die nu over de rest van Nederland worden uitgerold. Het beruchte richtinggevende emissiedoelstellingen kaartje van staatssecretaris Van der Wal, van het Ministerie van Landbouw, laat zien dat Ameland staat voor een opgaaf van 70% reductie van stikstof! Dat betekent het einde van de landbouw hier. Nu heb ik goede hoop dat provinciale bestuurders in het noorden inmiddels in de gaten hebben

Anne de Jong

dat de overgebleven veehouders op de eilanden zo goed als geen negatieve bijdrage leveren aan stikstofdepositie op de eilanden. Het kabinetsvoorstel laat ook ruimte om op lokaal niveau af te wijken van opgelegde algemene doelstellingen. Ik zou werkelijk het laatste restje vertrouwen in de overheid verliezen als daar in ons geval geen gebruik van wordt gemaakt.'

Burgers en landbouw

'Het belangrijkste is dat men boeren serieus neemt. Wij zitten al decennia in een transitieproces. Dat speelt zich ver buiten het gezichtsveld van de burger af. Ongeremde groei is er al jaren niet meer. Er moet altijd eerst voldaan worden aan milieudoelstellingen en het vergaren van productierechten. Met dat laatste vindt er altijd een generale korting plaats, met als gevolg dat er minder vee komt. Uit gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat er in zeven jaar tijd 500.000 stuks minder rundvee voorkomt in Nederland. Dit zijn offers die al grote invloed hebben gehad op het verdienmodel van boeren. Gewone burgers en politiek actieve bestuurders zouden die inspanningen onvoorwaardelijk moeten erkennen. Ook moeten sommige burgers stoppen met het moedwillig beschadigen van boeren door bijvoorbeeld suggestieve filmpjes en beschuldigingen. Het klopt niet. Boeren wegzetten als dierenmishandelaars, zoals in sommige media gebeurt, zorgt voor een scherpe kloof tussen bevolkingsgroepen. Het raakt mensen in hun diepste ziel. Aan beide kanten van die kloof. '

Geloof, natuur en schepping

'Ik ben me er sterk van bewust dat we als mens onderdeel zijn van een groter geheel. We worden geboren, we leven en we sterven. Net als de generaties voor ons. Dat verplicht ons om de wereld waarin we leven goed over te dragen aan de opvolgende generatie. Dat kun je rentmeesterschap noemen, maar ook duurzaam ondernemen. Ik vind het zonnelied van St. Franciscus een mooi voorbeeld. Hij heeft het over de zon, de maan, de wind, het vuur, de dieren als zusters en broeders, en de aarde als moeder. De hele schepping als het ware. Daarbinnen vind ik als boer mijn weg, ervan bewust dat de schepping nooit af is,

SCHEPPING IS WERK AAN DE WINKEL...

Rabbi Mendel krijgt bezoek van een leerling. "Meester, mag ik u een vraag stellen?" "Vraag maar", antwoordde de rabbi. "Meester", zegt de leerling, "God is volmaakt en één en al goed. Hij heeft de wereld in zes dagen geschapen. Hoe kan het dat die wereld is zoals ze is, verre van volmaakt en goed?" "Zou jij het anders doen?", vroeg de rabbi aan zijn leerling. Deze keek wat verward en zei toen: "Ja, ik denk het wel". "Zou jij het anders doen!!??", viel de rabbi tegen hem uit. "Man, waar wacht je dan nog op? Je hebt geen tijd te verliezen. Vooruit, aan het werk!"

(Joods-chassidisch verhaal; met dank aan pastores Jan van Beek en Margret Dekker)

Ameland

het is in beweging en voortdurend in verandering. Ik was dan ook blij met de encycliek Laudato Sí van deze paus. Het is een pleidooi voor meer respectvol omgaan met de aarde en de medemens. Dat stukje bewustwording kwam precies op het goede moment. De aarde als ons gemeenschappelijk huis, waarin we het met elkaar moeten doen. Maar het moet wel op persoonlijk niveau haalbaar zijn.'

De oplossing

'De oplossing voor de stikstofcrisis is niet zo moeilijk. Het begint met de boeren serieus te nemen, door de erkenning dat er in 40 jaar ook enorm veel verbeterd is. Bereik overeenstemming over de werkelijke invloed van de landbouw op de staat van de natuur. Er zijn nu teveel wetenschappers die met tegenstrijdige conclusies komen. Dan een antwoord geven op de vraag: welke natuur willen we? En is het realistisch om die opgaaf bij een enkele groep, de boeren, neer te leggen? Willen we de enorme voorspoed waarin we leven doorzetten of kunnen we die als burgers ook matigen? Doe dat dan samen, doe het eerlijk en open, zonder dubbele agenda's.'

ZIJKAPEL MET LAUDATO SÍ

'Ik was nauw betrokken bij de herbouw van onze St. Clemenskerk op Ameland en nieuwe inrichting van het interieur. Het kerkbestuur en haar adviseurs heb ik voorgesteld om de ramen van de zijkapellen het thema Laudato Sí mee te geven. Dat is gebeurd. Met afbeeldingen van de rijkdom van de Amelander natuur, maar ook de plekken waar het 'schuurt': Amelander vee in het duingebied met een boortoren op zee in de natuur. Of de walvisvangst zoals dat vroeger gebeurde, naast zeldzame bloemen, planten en insecten. De schepping van nu, open en eerlijk.'

Boortoren raam

Foto: Theo Kiewiet

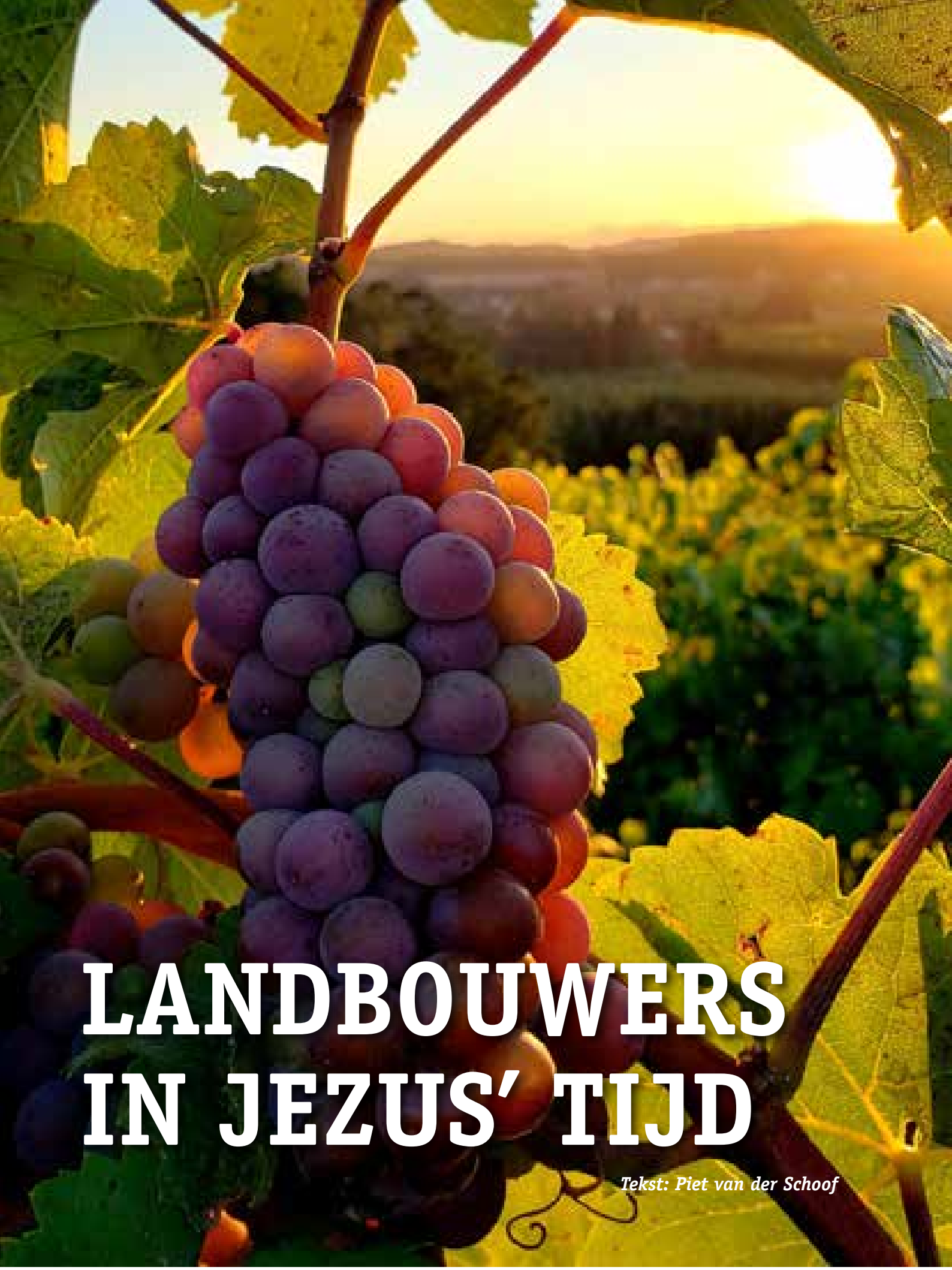

LANDBOUWERS IN JEZUS' TIJD

Tekst: Piet van der Schoof

Evangeliewoorden en parabels van Jezus zijn vaak geïnspireerd door zijn ervaring van natuur en landbouw in zijn tijd. Hij groeit op in Galilea, het noordelijke deel van het Heilige Land. Verreweg de meeste mensen leven er van de landbouw. Er is sprake van een heel bescheiden welvaart, maar tegelijkertijd bestaan er grote regionale verschillen en komt er ook extreme armoede voor.

De natuur werkt niet erg mee bij het streven om de wildernis vruchtbaar te maken. Er bestaat een gevaarlijke balans tussen steppe en gecultiveerd land, dat snel overwoekerd raakt door doornstruiken en distels. Het werk van de boer is zwaar, arbeidsintensief en monotoon. Het houden van vee is ingewikkeld. Er moeten het hele jaar door bronnen of putten beschikbaar zijn en het vee moet altijd geweid kunnen worden. En dan zijn er de vele plagen die de landbouw bedreigen. Bijbelse schrijvers melden grote schade door onder meer sprinkhanen, wilde zwijnen en veldmuizen. Plantenziekten zoals schimmels tasten de gewassen aan. Inderdaad, in het zweet van je aangezicht zul je je brood moeten verdienen. Niettemin staat landbouw in hoog aanzien. Bijna iedereen is er op de een of andere manier beroepsmatig van afhankelijk.

De Joden identificeren zich zó met de belangrijkste gewassen, dat de palmboom en de wijnstok symbolen van Israël zijn. Het ideaal is dat mensen onder hun eigen wijnstok en vijgenboom kunnen zitten; symbolen van vrede en overvloed.

Gods eigendom

Het gebied heeft een hoge bevolkingsdichtheid. De Joodse geschiedschrijver Josephus vermeldt dat Galilea 240 steden en dorpen telt en dat je in anderhalf uur van de ene plaats naar de andere loopt. De dorpen zijn omgeven door velden en ander agrarisch land, dat voldoende oplevert voor het levensonderhoud van de eigen bevolking. De meeste grond is in het bezit van vrije boeren. Het land is Gods eigendom en mensen hebben het van Hem in onderpand gekregen op voorwaarde dat ze het goed beheren. Landbouwgrond moet koste wat kost in het bezit van het gezinsbedrijf blijven. Als het toch in andere handen over dreigt te gaan, zijn familieleden verplicht om dat te voorkomen.

Regen

Galilea staat bekend om zijn vruchtbaar land en de agrarische producten zijn gewild, ook buiten het eigen gebied. De regio kent hete zomers en regenachtige winters. Er is doorgaans voldoende water voor de gewassen beschikbaar, maar de regenval is niet regelmatig, waardoor boeren water in putten opslaan voor irrigatie. Zware regenbuien hebben erosie van de bodem tot gevolg. De sociaaleconomische omstandigheden in Galilea zijn over het algemeen niet ongunstig. Vanwege de hoge bevolkingsdichtheid is een aanzienlijke landbouwproductie nodig en staat de cultivatie op een relatief hoog niveau. In een goed jaar kan de oogst vijftien keer hoger uitvallen dan de hoeveelheid zaaigoed. Het gebied brengt voldoende tarwe en gerst voort voor de eigen bevolking, terwijl olijfolie bovendien een belangrijk exportproduct vormt. De belangrijkste fruitsoorten zijn dadels en vijgen.

Onafhankelijke boeren werken gemiddeld honderd dagen per jaar en zijn daarnaast actief in een neventak als bakker of slager bij voorbeeld. Zij leveren bewerkte producten zoals rode wijn, krenten, linnen en olijfolie. Ook het gezin is bij de productie betrokken. Vrouwen maken kleding en helpen mee op het land. Kleine boeren zijn dikwijls genoodzaakt om ook als pachter aan de slag te gaan. Dagloners vormen de meest gedepriveerde bevolkingsgroep. Voor een dag werk, van zonsopgang tot zonsondergang, ontvangen zij net genoeg om van te leven. Door de beschikbaarheid van tot slaafgemaakten blijven de lonen laag.

Pachter

Een flink deel van de landbouwopbrengst gaat op aan belastingen, terwijl Joden bovendien op gezette tijden afdrachten aan de tempel doen. Natuurlijk wordt er zaaigoed opzij gezet voor het volgende jaar en wat er dan overblijft kan voor het levensonderhoud worden gebruikt. Wanneer er op grotere schaal misoogsten voorkomen, is hongersnood onvermijdelijk, want het is niet mogelijk om voedsel van elders aan te voeren. Er zijn vele risico's die het bestaan van het agrarische gezin bedreigen. Ook een enigszins welvarende familie kan in korte tijd geruïneerd worden en zelfs in schuldslavernij geraken.

Vertrouwen

Jezus is goed op de hoogte van de wereld van de landbouwers en kan zich verplaatsen in hun moeilijke situatie. Hij zegt tegen zijn toehoorders dat God zich bewust is van de grote zorgen die mensen hebben. Toch roept Hij hen op om hun blik niet te laten vernauwen door de vele onzekerheden die op hen afkomen en niet eindeloos voorzorgsmaatregelen te treffen. Zij moeten de komst van Gods koninkrijk voor ogen houden en op God vertrouwen. Die weet immers wat zij nodig hebben. Kijk eens naar de vogels in de lucht, die niet zaaien of maaien en evenmin in schuren verzamelen. En toch hebben zij nergens gebrek aan.

SINT ISIDORUS, PATROON VAN DE BOEREN

Wandplastiek St.-Isidoruskerk te Nagele

Wist u dat boeren al eeuwen een grote voorspreker hebben? De heilige Isidorus van Madrid (1070-1130; 15 mei), de zoon van een grootgrondbezitter bij Madrid. Zijn grote vroomheid wekte ergernis bij zijn collega's. Wanneer Isidorus naar de mis was zagen de collega's engelen met een os en een ploeg voor hem de akkers omploegen. Een andere keer zagen ze hem in het gezelschap van engelen op het land, die een tweede span van witte ossen aanstuurden.

In kerken van ons agrarisch bisdom bevinden zich diverse beelden of ABTB-vaandels van St.-Isidorus. In de Noordoostpolder – dit jaar viering van ´80 jaar drooglegging´! - is een kerk aan hem gewijd en in de kerk van Kraggenburg stond een heiligenbeeld. Dit beeld van Leo Jungblut (1893 – 1973) is bij sluiting van de kerk in 2014 naar de katholieke kerk van Emmeloord verhuisd. Daar is het afgelopen zomer herplaatst voor verering en voorspraak.

Een andere verbeelding van St.-Isidorus in de NO polder is nog altijd publiekelijk zichtbaar en bevindt zich aan de buitengevel van de vroegere St.-Isidoruskerk in Nagele. Er is nu een architectuurmuseum in ondergebracht. Van de elf geplande dorpen in polder neemt Nagele een bijzondere plek in. Méér dan de andere tien dorpen is het onder strikte architectuur gebouwd. Met medewerking van gerenommeerde architecten, zoals Aldo van Eijk, Gerrit Rietveld en tuinarchitecte Mien Ruys. Kenmerkend is een streng en recht stedenbouwkundig plan en het gegeven dat alleen platte daken waren (en zijn) toegestaan. Nagele heeft een unieke plek in de Nederlandse architectuurgeschiedenis, en zo ook de St.-Isidoruskerk gewijd op 1 juli 1962. De kerk is een ontwerp van het architectenduo Theo Taen (1889-1970) en Thomas Nix (1904-1990). Hoewel Taen een kleinzoon was van Pierre Cuypers herinnert weinig aan de bouwstijl van zijn beroemde grootvader. De experimentele vormgeving van de kerk ontlokte Nagelezen zelfs de uitspraak 'dat ze de kerk Nix' vonden...

De St. Isidorus-kerk kent binnen weinig decoratie, maar aan de voorgevel is een bont wandplastiek aangebracht. Niet vreemd want vanaf de bewoning en inrichting van de NO polder zijn hier in de publieke ruimte kunstwerken geplaatst. Soms monumentale religieuze kunst. Het plastiek aan de kerk van Nagele is vervaardigd door Frank Nix (1934 – 2008), de zoon van Thomas. Het verbeeldt de heilige Isidorus die het land ploegt. Wie goed kijkt ziet rond zijn hoofd een aureool. Door de stralenkrans en religieus gebruik van het gebouw (tot 1997) kreeg de uitbeelding een religieus karakter. Geplaatst in de open voorhal van de kerk vormde dit beeld een overgang van het profane naar het heilige. Voor de niet-katholieke boerenbevolking, die de subtiele aureool misschien niet eens opviel, zal het plastiek zeker betekenis hebben gehad. Zij herkenden er hun eigen werken en zwoegen op het land in. St.-Isidorus kijkt uit over de akkers en de mensen voor wie hij ten beste wil spreken bij de Heer van de oogst.

Pastoor Victor Maagd (Emmeloord)
Diocesane Commissie voor Kerkinrichting
en Kerkelijk Kunstbezit Bisdom Groningen - Leeuwarden

Colofon

11e jaargang
Nummer 27 | Oktober 2022

Redactie:
Bianca Domhof, Piet van der Schoof, Agda Wachter, Lammert de Hoop (hoofd- en eindredactie), Marlies Bosch (eindredactie)

Fotografie:
Marlies Bosch

Redactieadres:
Bisdom Groningen-Leeuwarden
Ubbo Emmiussingel 79,
9711 BG Groningen
tel. 050-4065888,
redactie@bisdomgl.nl
www.bisdomgl.nl

Vormgeving:
Rizzo Schouten

Opmaak en advertentie-exploitatie:
Mediapalet BV, Heerenveen
tel. 0513-745020

Druk:
Veldhuis Media, Raalte

Abonnement:
SPREEK! Is een uitgave van het bisdom Groningen-Leeuwarden en verschijnt vier maal per jaar.

Jaarabonnement: € 15,00

Een abonnement kan op elk tijdstip ingaan en wordt automatisch met een kalenderjaar verlengd. Opzegging kan per 1 januari van het nieuwe kalenderjaar, mits dit voor 1 december van het lopend jaar per mail is gedaan bij: v.bouwman@bisdomgl.nl.

Of per brief naar: Bisdom Groningen-Leeuwarden, Ubbo Emmiussingel 79, 9711 BG, Groningen.

Abonnementenadministratie:
v.bouwman@bisdomgl.nl | tel. 050-4065888

ISSN 2213-8560

mediapalet
kleurbekenners in reclame en visuele communicatie

- Sponsored Magazines
- B-to-B Communicatie
- Advertentieverkoop
- Bannerverkoop
- Grafische vormgeving/ontwerp
- Narrowcasting
- Website optimalisatie
- Drukwerkbegeleiding
- Verspreiding drukwerk

Businesspark Friesland-West 35 8447 SL Heerenveen
T (0513) 74 50 20 info@mediapalet.nl

www.mediapalet.nl

Tijdschriften, catalogi en boeken. Dat kunnen we. Als geen ander.

High-Tech Offset volgens Veldhuis Media

We produceren het drukwerk volgens de ISO 12647-2 norm. Het is de standaardnorm voor offsetdruk. Hierdoor garanderen wij een voorspelbare kwaliteit. Je wensen en ons drukproces naadloos op elkaar aangesloten. Hierdoor krijg je het kwaliteitsdrukwerk mooi op tijd en toch voordelig.

Snel en voordelig het drukwerk op de plaats van bestemming.

VELDHUIS MEDIA

Eemsstweg 1
7942 JC Meppel

info@veldhuis.nl
www.veldhuis.nl

0572 - 34 97 00